

Patrimoni

Les marededéus trobades a les comarques de Girona

Àngel Rodríguez Vilagran

Gravat de la Mare de Déu de les Olletes, a Sant Privat d'en Bas.

Quan llegim la història dels santuaris i temples dedicats a la Mare de Déu, sovint ens sorprèn el relat de la troballa d'una imatge que significà l'inici de la devoció en aquell lloc i la fundació d'un temple. Aquesta lectura, avui, en un món tan tecnològic i laic, se'ns fa sorprenent i quasi increïble, deixant de banda les creences de cadascú. Normalment sol ser un pastor o una pastora qui troba una escultura de la Mare de Déu i, moltes vegades, és un toro qui li indica on està amagada. El brau fa de pont entre la humanitat i la divinitat. No ens ha d'estranyar que, a la ciutat d'Olot, la patrona sigui la Mare de Déu del Tura, ja que antigament així anomenaven un bou o un toro.

Normalment les imatges són descobertes per un pastor o una pastora en una font, en una cova, a dalt d'un arbre o amagades sota terra

Una crònica

Ho llegim en el llibre *Jardín de María plantado en el Principado de Catalunya*, de Narcís Camós: «Era en el lugar donde hoy está la capilla, lleno de árboles, no obstante que no era muy áspero, aunque rodeado de montes, y apartado del concurso de la Villa, que en aquella ocasión tenía su sitio más lejos, y era muy pequeña, por lo cual quedaba este lugar como bosque. Sucedió pues, que saliendo un toro de la dicha casa, se fue a dicho lugar muchas veces, dando él muchas señas, y haciendo extraordinarios bramidos: con que se manifestó aquel tan grande tesoro, que en el estaba escondido: volviéndose aquel lugar de espeso bosque, ameno Jardín, pues luego se le edificó allí mismo, y de aquí se vino a poblar de muchos habitantes, hasta, que llegó al estado que tiene, siendo hoy una de las mejores villas de Cataluña, [...] teniendo dentro de sí esta tan devota capilla, la cual antes de pasar mucho tiempo, después de la Imagen, fue hecha iglesia parroquial [...]».

La crònica del pare dominic Narcís Camós no explicita qui va recollir aquella imatge; simplement diu que el toro la va trobar a terra d'aquell bosc on avui hi ha el santuari. L'animal, això sí, procedia del mas Caritat d'Olot.

Les imatges trobades poden aparèixer en diversos indrets: en una font (Mare de Déu de Mogrony), en una cova (Mare de Déu de les Salines) a dalt d'un om (Mare de Déu de l'Om) o simplement, com hem vist, a terra (Mare de Déu del Tura).

A vegades, la troballa té lloc gràcies a fets sobrenaturals, com l'aparició de llums misterioses (els Àngels), una nevada (Mare de Déu de les Neus, a Santa Afra) o la revelació d'un àngel (Núria).

A les comarques de Girona, en alguns casos les marededéus trobades

Imatge actual de la Mare de Déu de l'Om, a Ventalló

ho han estat gràcies a la intercessió de bous o toros, acompanyats quasi sempre de pastors o pastores; en altres comarques, en canvi, els protagonistes han estat xais o ocells, o fins i tot lleons, en aquest últim cas al santuari de la Mare de Déu de Puig l'Agulla, en el terme municipal de Vilalleons (Osona). Com es pot endevinar, el topònim hi va ajudar.

L'estructura d'una crònica

Què passa un cop la imatge és «revelada»? Totes les narracions de les troballes de les imatges tenen una mateixa estructura, un mateix patró que els cronistes que expliquen la devoció i/o fundació d'un santuari han estirat més o menys, segons els ha interessat. La

primera part de la crònica és la troballa. La segona presenta dues possibilitats:

1. La imatge es queda en el lloc sagrat. El pastor o la pastora decideix donar a conèixer la revelació al poble més proper. Els habitants hi acudeixen ràpidament en processó i decideixen erigir-hi un temple per a la seva veneració. Tenim els casos de Núria (Queralbs), la Mare de Déu de les Salines (Maçanet de Cabrenys), de les Olletes (Sant Privat d'en Bas) o de l'Om (Ventalló).

«Per esta disposició vos venera Maçanet en les Salines lloc fred, on, segons la tradició, vos descobrí quan fou l'hora un toro amb ses banyes fines».

(Goigs a la Mare de Déu de les Salines)

2. La imatge és portada al poble però retorna miraculosament al lloc sagrat. En aquest cas, la imatge pot desaparèixer misteriosament del sarró del pastor o de la pastora mentre és transportada cap al poble, o bé després d'haver estat tota la nit a l'església parroquial, en un altar apte per a la seva veneració. Tot i que a les nostres comarques no es coneixen exemples clars que una escultura mariana s'hagi «comportat» d'aquesta manera, sí que la devoció popular i la tradició parlen en alguns temples del «miracle de les eines». En tenim dos casos: els Arcs i el Mont.

S'explica que a la Mare de Déu dels Arcs (Santa Pau) es va decidir, en una primera instància, edificar la capella per acollir els pelegrins uns metres enllà d'on havia estat trobada la imatge, pel fet de ser més a prop del camí ral i trobar-se en un lloc més vistós. Resultava, però, que cada vegada que els treballadors enllestien una part de l'obra, l'endemà havien d'anar a buscar les eines al lloc on havia estat descoberta l'escultura. Aquesta fugida de

les eines va deixar entreveure a tots els feligresos de la vall que la Mare de Déu volia ser venerada en el lloc on realment havia estat trobada. Segons la creença, la imatge fou descoberta per uns bous del mas Planadevall que bramaven de forma exagerada davant d'unes bardisses. La pastoreta del mas que els guardava s'hi va acostar i trobà la imatge a l'interior d'una cova, entremig d'unes pedres en forma d'arc. Alguns donen més veracitat a aquesta tradició i afirmen que el mas Teixidor, situat al pla dels Arcs, procedeix d'aquest intent de construcció, ja que una de les seves parets és més gruixuda que les altres.

Al santuari de la Mare de Déu del Mont (Albanyà), el temple hauria estat erigit al pla de Solls, situat entre l'abadia i l'actual temple. S'explica que un monjo del monestir de Sous tingué un somni en el qual se li manava construir una ermita en honor a la Verge. L'endemà mateix començaren les obres, però vet aquí que, al dia següent, quan els treballadors van tornar en aquell lloc per continuar la feina, s'adonaren que les eines havien desaparegut. Després de buscar-les durant força estona, les trobaren al cim de la muntanya. Aquest fet es tornà a repetir l'endemà, i l'abat decidí, finalment, que es fessin les obres «allà on la Mare de Déu volia».

En alguns casos, un cop s'ha trobat la imatge, aquesta mostra la seva gratitud amb un miracle o fet prodigiós. Tenim el cas de la Mare de Déu de l'Om, on la Verge retornà la parla a una noia muda de can Parramon de Ventalló mentre pasturava la bouada en els prats de Pelacalç, parròquia unida avui a la de Montiró, en el municipi de Ventalló. La pastoreta va trobar aquella imatge damunt la soca d'un om mentre buscava un bou que s'havia escapat, i la marededéu va informar a la noia que trobaria l'animal

La deessa Isis amb el seu fill Horus a la falda.

a l'establia un cop tornés a casa. Un cop hi va arribar amb el ramat, els pares li feren senyes per advertir-li que hi faltava un bou. La pastoreta, tota emocionada, els digué que ja era a la quadra. S'explica que a partir d'aleshores s'erigí l'ermita com a agraïment en el mateix lloc on la imatge va «parlar». Li tenen tanta estima, en aquesta zona de l'Empordà, que fins i tot li han dedicat una sardana: *Mare de Déu de l'Om, patrona de l'Empordà*.

Un altre cas el tenim a Mogrony (Gombrèn). L'aigua de la font situada davant mateix d'on uns bous van trobar la imatge enterrada va començar a tenir propietats tel·lúriques. Fou coneguda, i encara ho és, com la font de la Llet. Es diu que proporciona llet materna a les mares que en tenen mancança si es renten els pits amb l'aigua de la font.

«En lo lloc on sou trobada
oïu sempre els afligits;
a la dona llastimada
la curau de mal de pits;
amb l'aigua té llet cobrada
de la font; si en vós confia;
de Mogrony intitulado
socorreu-nos ni i dia.»

(Goigs a la Mare de Déu de Mogrony)

La figura del pastor i el perquè d'estar enterrades

És probable que en més d'una ocasió les imatges s'haguessin hagut d'amagar per por que fossin profanades per les

invasions. Si així fóra, es creu que hauria estat entre els segles XII i XIII, amb la presència dels càtars a Catalunya, i rarament molt abans, per la invasió dels sarraïns.

El sagrat —la Mare de Déu— es manifesta majoritàriament en coves, el primer lloc on va viure l'home. Té com a mitjancers el pastor —que, lluny dels llocs urbans i en plena natura, pot tenir un contacte més directe amb la manifestació— i, en alguns casos, el toro, un animal fort que queda amansit pel fet. Apareix en llocs apartats i en indrets que poden ser considerats tel·lúrics, com ara una font. Al pastor o pastora li és recompensada la seva humilitat amb la troballa de la imatge.

La figura del toro

Per què trobem aquest animal en moltes narracions de marededéus trobades? La fe mou muntanyes, i hom pot arribar a creure que una imatge ha estat trobada per un toro. Ara bé, un estudi etnogràfic d'aquestes narracions condueix a pensar que tenen un origen antropològic, de la mitologia, d'antics cultes pagans, que el cristianisme s'ha fet seus.

Gravat de la Mare de Déu del Tura, a Olot

La intervenció freqüent d'un toro en el descobriment de les marededéus sembla tenir l'origen en antics cultes pagans que el cristianisme va fer seus

En l'antiguitat el toro havia estat el símbol de la procreació, de la vida, el principi de la natura i fins i tot de la immortalitat, de manera que s'adoraven déus representats per toros, com Apis a Egipte. El culte d'Apis es va fusionar amb el d'Osiris, que, juntament amb la seva germana i esposa Isis, va gaudir de la veneració més important a Egipte. Isis era la deessa de la procreació i del naixement. Es va convertir en la deessa que governava el cel i la terra, i la que donava la vida i la mort. El temple més important que se li va dedicar, aixecat enmig del Nil, a l'illa de Philae, es va mantenir actiu fins a mitjan segle VI dC. El seu culte era tan important que es va difondre a Grècia i Roma i, en poc temps, a tots els dominis romans (s. III aC). Isis és representada amb dues banyes al cap que emmarquen la lluna, asseguda en un tron amb el seu fill Horus als braços; una iconografia que ens recorda perfectament la Mare de Déu i el Nen Jesús.

Una altra deessa que cal tenir en compte és Cibele, la posterior personificació de Rea, considerada la mare dels déus per haver engendrat Zeus. El culte a Cibele té el seu origen a Frígia, regió de l'antiga Àsia Menor. Era considerada la Gran Mare, la deessa de la naturalesa i dels cultius. A Roma, la seva veneració va ser introduïda l'any 204 aC. A la primera meitat del segle III dC s'organitzaven unes cerimònies per entrar a formar part del seu culte que consistien a batejar-se amb sang de toro i de xais. El seu arbre preferit era el roure. Va tenir un fill, Atis, que morí i ressuscità un 25 de març, el mateix dia que l'Església catòlica celebra la festa de l'Anunciació del Senyor.

Tant el culte d'Isis com el de Cibele es van difondre per tot Europa, i a les nostres terres se'ls van aixecar diferents santuaris. En tots dos

El Mas Planadevall, a Santa Pau.

casos apareix la figura del toro. La relació amb la Verge Maria, pel que fa a iconografia i atributs, és palpable. Es creu que el culte a la Mare de Déu en alguns d'aquests temples va suplantat els de Cibele o Isis.

La fe, com dèiem al principi, ens pot fer creure realment que un toro hagi pogut trobar una escultura de la Mare de Déu. El dubte comença a plantejar-se quan hom es pregunta per què passa tantes vegades en tants santuaris, i sempre és un toro i no un altre animal. És per això que el més lògic, per donar un sentit coherent i científic a aquest tipus de narracions, és creure que qui va difondre en un principi que un toro havia trobat una imatge de la Mare de Déu tenia coneixements d'aquests antics cultes pagans, o s'ajudava d'idees procedents d'aquestes creences. Hi ha qui creu també que la figura del toro s'introduïa per retre homenatge a l'evangelista Lluc, que va ser qui més va escriure sobre Maria en els evangelis i, curiosament, el símbol del qual és un toro.

D'altra banda, el fet que una imatge decideixi mostrar-se a la humanitat a dalt d'un om, com en el cas de Montiró, tampoc no ens ha d'estranyar. Tant l'om com el roure

—arbre preferit també per la Mare de Déu— simbolitzaven en les antigues cultures paganes la fortalesa i la perdurabilitat. L'om era curiosament l'arbre del déu Mercuri —la versió romana del déu grec Hermes—, el que fa d'intermediari entre el món terrenal i l'espiritual.

La finalitat d'aquestes narracions. El pare Narcís Camós

Moltes vegades els cronistes, i en especial el pare Camós, es van servir d'aquestes narracions per donar un sentit a la història del santuari. Quan no se'n sap l'origen cert, la crònica de la marededéu trobada es converteix en una mena d'explicació de la història. Així es maten dos pardals d'un tret. D'una banda, s'aconsegueix «explicar» l'origen del temple i, de l'altra, commoure el lector. A més, també hi ha la picaresca de poder convertir el santuari en més antic del que realment és. En alguns temples no s'especifica en cap moment quan va ocórrer la troballa; en altres, sí. Al Vilar de Blanes se sap el dia, mes i any: fou el 5 d'agost del 1012, que coincideix amb la festivitat de la Mare de Déu de les Neus.

Cova on va ser trobada la imatge de la Mare de Déu de les Salines.

El pare Camós va ser el gran propagador d'aquestes narracions. Ho va fer a través de la seva obra *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*, publicada per primera vegada l'any 1657 a Barcelona, reimpressa després a Girona el 1772 i de nou a Barcelona el 1949. Si el títol ja el trobem prou poètic, el subtítol no deixa de ser ben melós: *enriquecido con muchas imágenes de esta celestial señora; que como plantas divinas descubrió en él milagrosamente el Cielo, y adornado con tanta muchedumbre de Templos, y capillas dedicadas a su Santísimo nombre que son entre todas mil treinta y tres*. L'obra és un gran treball etnogràfic, digne de ser consultat.

Narcís Camós va néixer a la ciutat de Girona i va professar a l'orde dels dominics. Tot i que va passar uns anys en el convent de Girona, sembla que gran part de la seva activitat com a religiós la va desenvolupar en el convent de Barcelona, com a sagristà major i mestre de novicis. Va morir en el convent de Santa Caterina de Barcelona el 4 de març de 1664. La seva devoció vers la Mare de Déu el va portar a visitar les esglésies, temples i oratoris més importants de Catalunya durant tres anys, del 1651 al 1653. Van ser tres anys intensos escoltant devots i veïns, llegint... i això que en aquell temps no hi havia els mitjans de comunicació d'avui. Va anar recopilant la història, la devoció popular i les tradicions. La seva aportació a l'etnografia mariana no té preu. D'ell i de la

seva obra han begut historiadors o periodistes per ampliar el coneixement de la trajectòria d'un santuari en el decurs dels temps. A la diòcesi de Girona tenim dos llibres sobre la devoció de la Mare de Déu: *Girona, Bisbat marià* (1954), de Lluís Constans, i *María als santuaris del Bisbat de Girona* (1998 i 2004), d'Àngel Rodríguez. No es pot oblidar tampoc la gran obra de mossèn Joan Carreras i Péra: *Guia para visitar los santuarios marianos de Cataluña* (1988), amb un ampli apartat destinat als de casa nostra.

Entre els gironins que han escrit obres genèriques sobre santuaris, dedicats o no a Maria, trobem Mn. Salvador Batalla, amb *Santuaris. Guia de turismo y peregrinación* (2002), que inclou els temples més visitats a l'Estat espanyol, i Mn. Josep Maria Marquès, autor d'*Ermites i santuaris de la diòcesi de Girona* (2000).

Marededéus trobades «sense toro»

Però no sempre ha estat el toro el descobridor d'imatges marianes. Hi ha casos en què la troballa ha obeït a altres causes, sempre segons tradicions populars. Vegem-ne alguns exemples.

Al santuari de la Mare de Déu dels Àngels (Sant Martí Vell), durant diversos dissabtes al vespre els veïns de les masies veïen unes llums misterioses al cim del puig Alt o Pujols (lloc on avui hi ha el temple). Un dia van decidir pujar-hi per esbrinar què pas-

sava. Sorpresos, es van adonar que, enmig de les ruïnes d'una capella, hi havia una tela amb una imatge pintada de la Mare de Déu amb el Nen Jesús als braços i un àngel a cada costat. Juntament amb aquest teixit, trobaren una petita escultura de la Mare de Déu. Des de temps immemorials, era costum encendre una foguera cada dissabte a la tarda a fi de recordar-ho. El fet va passar l'any 1409, i fixem-nos que la narració ja ens indica l'existència d'un antic temple, possiblement dedicat a Maria. Precisament és coneguda una antiga tradició, narrada també per Jaume Marquès i Casanovas a *Historia del Santuario de Nuestra Señora de los Ángeles* (1946), la qual explica que el primitiu temple hauria estat fundat per un capellà anomenat Esteve que va ser expulsat de Jerusalem. El religiós hauria fugit després de la crucifixió de Jesús en companyia de sant Llätzer, santa Maria Magdalena i santa Marta en una barca amb rumb desconegut. El mar els va fer desembarcar a Marsella, on van predicar la bona nova de Jesús; tots menys el mateix Esteve, a qui «l'Esperit de Déu» portà fins a la muntanya dels Àngels, on fundà una petita ermita.

A Núria, un cavaller de nom Amadeu, que provenia de Dalmàcia, va ser alertat en somnis per un àngel de l'existència d'una imatge de la Mare de Déu a l'interior d'una roca. Ho va fer saber als pastors de la vall i aquests van excavar la roca fins a trobar una imatge de la Verge, una campana i una olla. Com als Àngels, la veu popular no en té prou amb aquesta crònica datada del 1074: fa recular més la història i hi afegeix que l'escultura havia estat propietat de sant Gil, un ermità francès que hauria arribat a Núria al segle VIII i que hauria amagat la marededéu a l'interior de la pedra amb motiu d'alguna fugida.

A Sant Privat d'en Bas, camí del

Quan no se sap del cert l'origen d'un santuari, la crònica de la imatge que s'hi va trobar es converteix en una explicació de la seva història

Puigsacalm, hi ha un petit casal maríà enmig de la natura; es tracta del santuari de la Mare de Déu de les Olletes. Segons la tradició, la història arrenca quan al segle XVI els monjos de l'ermita de Sant Corneli (avui Santa Magdalena) van marxar del monestir i amagaren en uns forats de la roca, on hi ha actualment el temple, una imatge de la Mare de Déu. Aquells forats tenien la forma d'olles petites, i d'aquí va venir el nom de l'advocació. Anys més tard, la imatge va ser trobada i es construï un petit oratori. El 1855 es va perforar la immensa roca per fer-hi un estatge més gran, inaugurat el 1895 i restaurat el 1995. La crònica no assenyalava en cap moment per qui va ser trobada la imatge de la Verge, si per un pastor, una pastora... És invocada especialment contra la febre i l'artrosi i per la bona salut del bestiar.

Al santuari de Santa Afra (Ginestar) es venera també la Mare de Déu de les Neus. La crònica parla d'una pastora de Ginestar que, mentre guardava el seu petit ramat, veié, un 5 d'agost, una clapa de neu a l'hort del santuari. Estranyada, ho feu saber als habitants dels masos veïns, que quan hi anaren trobaren enterrada una escultura de la Mare de Déu. La data d'aquesta troballa es desconeix. Aquesta narració ens recorda una tradició semblant i molt popular de Roma ambientada en el segle IV i que significà l'origen de la basílica de Santa Maria la Major, la primera església edificada a Roma en honor a Maria.

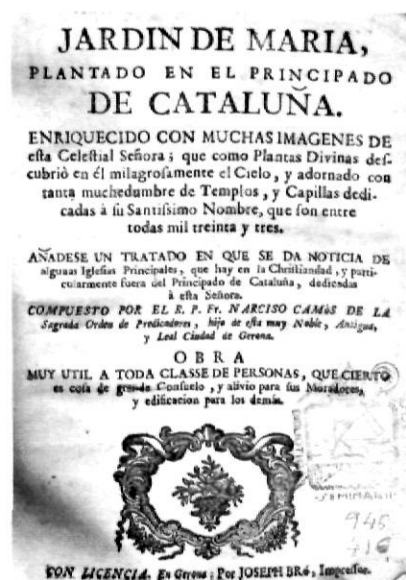
També a Rocacorba (Canet d'Adri), tot i que la capella forma part de l'antic castell que hi havia, es diu que la imatge va ser trobada en una petita cova a prop del santuari. Mossèn Joan Carreras i Péra, en el seu llibre, la situa a 400 metres d'on és avui el temple. Tampoc no queda clar qui la va trobar.

Erigits sense imatges trobades

Altres santuaris o ermites de les nostres comarques van ser erigits per diferents causes: per prometençes (el Collell, el Far), per tractar-se ja d'antigues esglésies o oratoris de castells (Argimon, el Cos, Farners), per la decisió de persones de viure-hi de forma eremítica (Font de la Salut de Sant Feliu de Pallerols, Esperança de Cruïlles o la Salut de Terrades) o fins i tot, i segons la tradició, per haver guanyat una batalla (el Camp a Garriguella). També hi ha santuaris que havien estat monestirs, com el de la Mare de Déu del Coll.

Un cas curiós és el de la font Santa a Jafre. Diu la crònica popular que un divendres del mes de novembre de 1460 un pagès del poble, Miquel Castelló, llaurava el seu camp i se li va acostar un jove desconegut d'uns 23 anys. Aquest el va informar que una de les fonts del poble antigament havia tingut la propietat de curar, però que l'havia perduda pel poc respecte de les persones del poble, que hi anaven a rentar la roba o abeurar els cavalls. El misteriós jove instà al pagès que s'hi posés una tanca per aprofitar l'aigua que en brollava, que es tornés a venerar i a santificar, i li assegurà que, un cop fet això, aquella aigua recuperaria les seves virtuts. El pagès ràpidament ho explicà al rector del poble, el qual ho feu saber als feligresos en l'homilia de la missa del diumenge. El 25 de juny de 1461 es va decidir aixecar un temple per acollir els molts devots que acudien a la font.

Per altra banda, al Collell tenim l'única aparició de la Mare de Déu a les comarques de Girona. Aquesta es va aparèixer, diu la tradició, a un piadós feligrès de la parròquia del Torn, anomenat Miquel Noguier, que anava a caçar cada dia amb la seva ballesta

Una de les primeres pàgines de l'obra *Jardín de María plantado en el Principado de Cataluña*.

pels entorns del santuari. Abans de tornar a casa seva, s'agenollava davant la porta de la capella i destinava un temps a la pregària. Un dissabte, el 25 d'octubre de 1483, s'obrí la porta i se li aparegué la Mare de Déu, que li pregà la regeneració del temple. El Collell feia 30 anys que estava tancat. L'aparició fou com una nova erecció del temple, per la gran devoció que va despertar a la comarca.

Els aplecs

La majoria de temples de marededéus trobades celebren la seva festivitat el 8 de setembre, el diumenge abans o bé el diumenge després, coincidint amb la celebració de la nativitat de Maria. Hi ha, però, algunes excepcions: les Salines (diumenge després del 15 de maig i primer diumenge d'agost), el Vilar (dimarts de Pasqua i últim diumenge d'octubre) o l'Om (15 d'agost).